

Arntz, H.:

A DOKUMENTUMOK VÉDELME A POLGÁRI LÉGOLTALOM KERETÉBEN

.....

1. Van-e még értelme a légoltalomnak?

A szerző teljesen egyetért olvasóival abban, hogy a "légoltalom" szó és fogalom egyáltalában nem vált ki kellemes képzeteket. Ismeri azt a felfogást is, amely szerint - tekintve a modern fegyverek pusztító hatását - a légoltalom kevés sikerrel kecsegtethet. De megfogalmazták már előtte a kérdést úgy is: egyáltalában érdemes-e "elásni a dokumentumokat" hiszen atombomba támadás után ugysem lesznek már emberek, akik ezeket olvassák...

Ez az atommal kapcsolatos pesszimizmus szerencsére ad abszurdum vezetést. Senki sem tudhatja ui., hogy a jövő háborújában - a szembenálló hatalmak erő-egyensúlya következtében - nem jut-e majd az atombombának ugyanolyan passzív szerep, mint a mérges gáznak 1939 után. De meg nyilván nem is fogja az ellenség lakhatatlanná tenni azt az országot, amelyet meg akar hódítani és ki akar használni. Még a leghatásosabb nukleáris fegyverek is csak óriási ponthoz hasonló hatással bírnak. Csak a legfontosabb célokat tekintetbe vevő, gondos kiválogatás alapján szabad őket alkalmazni, ha csak nem akarja az ember a halálos veszélyt a Föld egész területére, s ezzel saját országára és népére is felidézni. És ha a hagyományos fegyverek talán nem döntenek is el többé háborúk sorsát, a biztosítani kívánt dokumentumok többségét mégis ezek fogják fenyegetni. Viazont ezekkel, tehát a hagyományos gyújtó- és robbanóbombákkal, tüzérségi lövedékekkel és hasonlókkal szemben a védelem minden fajának sikerre lehet reménye.

A légoltalom olyan művelési-terv, amelynek kevés ismert és sok ismeretlen tényezővel kell számolnia. Mert először is nem lehet előre látni a katasztrófa pillanatát. Sőt, minden emberi törekvés arra irá-

nyul, hogy sohase következzenek be. Azután, a pusztító fegyverek ugrás-szerű fejlődése azt eredményezheti, hogy az összes megtett óvintézkedések egyetlen éjszaka alatt hatástalanná válnak. De éppen így azt is kiválthatja ez a fejlődés, hogy mivel a támadófél éppen olyan bizonyosra veheti megsemmisülését, mint a megtámadott fél, nem szerepelhet többé a háboru a vitás kérdések végleges megoldásának eszközeként.

Végül: a légoltalmi intézkedéseknek nemcsak a háboru idején veszszük hasznát. A Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár pusztulása jó példa arra, mily váratlanul a pusztulás áldozatává válhatnak művelődési értékek a csalóka békében is anélkül, hogy megszólalnának a légoltalmi szirénák. Rövidzárlat és villámcsapás, csőrepedés és tolvajlás nap mint nap fenyegetik értékeinket. A tervszerű légoltalmi előkészületek a békés megóvás ilyen feladatait is ellátják.

2. Az eredeti dokumentumok védelme.

A második világháboru légoltalmi intézkedései mindenütt teljes sikerre vezettek, ahol idejében megtették azokat. Németország kilenc nagy könyvtárából több mint 9 millió könyvet telepítettek szét az ország egész területén. Viszont pusztulásnak esett áldozatul:

20 tartományi könyvtár 13,2 millió kötetéből 5,0 millió

32 egyetemi könyvtár 15,3 millió kötetéből 4,2 millió

18 városi könyvtár 4,3 millió kötetéből 1,9 millió,

vagyis 11,1 millió könyv, ősnymtatvány és kézirat csupán 70 könyvtár állományából.

A kitelepítés az eredeti okmányok védelmét jelenti, minthogy az eredetinek a másolatok minden formájával szemben elsőbbségi jogot kell élveznie. Sajnos, a kilátások igen kedvezőtlenek arra, hogy a kitelepítéssel kapcsolatos intézkedések sikerrel járjanak. Az utolsó háboruban kereken két olyan esztendő állt rendelkezésre, amikor még épek voltak a szállítóeszközök s a szállítmányokat csaknem akadálytalanul lehetett továbbítani. A későbbi időben is tulnyomórészt csak a nagyobb városok, közlekedési góccok, ipari vállalatok stb. voltak kitéve légitámadásnak. A távirányított lövedékek nem fognak ilyen szűk területre korlátozódni. A háborus támadások, amelyek legelőször a közlekedési hálózat ellen irányulnak, feltehetőleg oly gyorsan következnek be, hogy nem fog rendelkezésre állni a szükséges idő, közlekedési eszköz és munkaerő.

Az előkészített óvóhelyeket komoly veszély esetén majd az emberek töltik meg, ha a kitelepített javak nem érkeznek oda idejében. Viszont előzetes kitelepítésre békeidőben azért nem kerülhet sor, mert a levéltárak és könyvtárak munkájához szükséges kurrens anyagot, a muzeumok kiállítási anyagát stb. érintené.

Mindamellettt arra kellene törekednünk, hogy haladéktalanul hozzáfogjunk óvóhelyek tervezéséhez és építéséhez /olyan bunkerek építéséhez, amelyek a könnyű, hagyományos fegyverek ellen védelmet nyújtanak/ és ezeket használatba is vegyék. Különösen alkalmasnak bizonyultak erre a célra a már használaton kívüli sóbányák. Ezen a módon a használat akadályoztatása nélkül eltávolítható lenne legelsősorban a veszélyeztetett nagyvárosi központokból a levéltári anyag tekintélyes része és a muzeumi raktárak zöme. Ugyanakkor egyttal biztosítható lenne annak a feltétele is, hogy a szigorúan kiválogatott, pótolhatatlan állomány komoly veszély esetén a legrövidebb idő alatt azokba a muzeumi vagy levéltári bunkerekbe kerülhessen, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak az illető levéltárral stb. Költségvetési okokból természetesen ezeket a bunkereket is csak hosszulejratu program keretében lehet létrehozni. Ezenkívül azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nagyvárosok központjában a modern fegyverek mélybe való hatolása és hőhatása következtében ezek a bunkerek még akkor is veszélyben forognak, ha mélyen a föld alá építik azokat.

Ami az 1954. május 14.-én elfogadott Unesco-egyezményt illeti, arra ugyanaz érvényes, mint a nemzeti óvórendszabályokra. Attól függ sikere, hogy komoly veszély idején tiszteletben tartják-e a különleges védelem alá helyezett óvóhelyeket, és hogy a művelődési javak idejében odaérkeznek-e. Függetlenül azonban attól, milyenek az egyéb óvórendszabályok, ennek az egyezménynek minden lehetőségét ki kell aknáznunk, hogy az egyezmény-nyújtotta védelmet a művelődési javak számára biztosíthassuk.

3. A légoltalom mint dokumentációs feladat.

Az eredeti dokumentumok védelme mellett hosszú évek óta szerepet játszik a másolatok védelme is. Ennek a felhasználóra való tekintetből nem kell a helyszínen maradnia, kevés helyet igényel, nincs oly mértékben kitéve a hőmérséklet és a nedvesség ártalmainak, mint a régi doku-

mentumok, sőt még további előnyei is vannak. És itt kezdődik a dokumentációnak mint tudománynak nagy légtalmi feladata. Ennek a dokumentációnak kell kialakítania, kipróbálnia, s a gyakorlatba átvinnie azokat a módszereket és eljárásokat, amelyeknek meg kell felelniük a támasztott követelményeknek. Azoknak az ilyen jellegű igényeit kell kielégíteniük, akiknek gondjaira vannak bízva művelődésünk és történelmünk emlékei, az ipar és közigazgatás munkájának alapjai, az életfontosságú vízművek és villamosművek tervei, továbbá mindazok az okmányok, amelyek nélkül modern államban egyszerűen lehetetlen lenne a jogbiztonság s a társas élet, mint pl. a telekkönyvek, az anyakönyvek, a bűnügyi nyilvántartások s ezekhez hasonlóak. Ez az anyag a maga egészében tárgya a dokumentációnak, legalábbis abban a pillanatban, amikor másolásról és sokszorosításáról van szó; leginkább tárgya pedig azoknak a technikai műveleteknek, amelyek a dokumentáció "segédeszközeiként" fejlődtek ki. A légtalom tehát ezen a területen dokumentációs feladattá vált, s ez, méretét tekintve, a legnagyobb dokumentációs feladat, amely Németországban eddig felmerült.^{1/}

4. A megóvandó dokumentumok mennyisége.

Azt, hogy mennyi idő és költség szükséges erre a célra, mennyiségileg a dokumentumok száma és milyensége szabja meg. 1955-ben és 1956-ban Bad Honnef-ben a szövetségi kormány sajtó- és tájékoztatási hivatala - a szerző elnökletével - két munkaértekezletet tartott. Ennek résztvevői azon fáradoztak, hogy ilyen vonatkozásban legalább megközelítő számokat tudjanak megállapítani. 1955 szeptemberében azután a tartományok levéltári előadói ennek alapján Fototechnikai Bizottságot hoztak létre... Ez a bizottság az állami és nem állami levéltárak területén - a müncheni állami főlevéltár irányításával végzett adatfelvételek felhasználásával - elemzéseket végzett. Az elemzése a szövetségi köztársaság állami és nem állami levéltárainak területére terjedt ki /Nyugat-Berlin kivételével/. Különbséget tettek "szabványos méret" /ezen 16 mm-es kisfilmet értettek/, "nagy méret" és végül színes felvétel között. Mindhárom csoporton belül a sürgősség foka alapján I., II., III. jellel három alcsoportot különböztettek meg.

^{1/} Ebben a cikkben nem terjeszkedünk ki arra, hogy magának az eredeti dokumentumnak a védelme sok tekintetben szintén dokumentációs feladat.

Az eredmény a tartományok állami és nem állami levéltáraitra és a Szövetségi Levéltárra /Bundesarchiv/ vonatkozólag a következő:

Sürgősségi fok:	I.	II.	III.
Szabv.méret	446 mill.felvétel	567 mill.felvétel	614 mill.felvétel
Nagy méret	136 " "	70 " "	36 " "
Szines felvétellel	100, ezer "	8,5 ezer "	9,4 ezer "

Kitűnik ezekből az összeadott és kikerekített adatokból, mily gondosan végezték a számításokat. Ezek szerint pusztán a levéltárak területén több mint 1,6 milliárd "szabványos méretű", 242 millió "nagy-méretű" és több mint 100 ezer szines felvételre van szükség.

Sajnos, a többi dokumentumra vonatkozólag nem rendelkezünk hasonló megbízható adatokkal. A Német Könyvtárosok Egyesületének becslése szerint, - mely dr. Gebhardt könyvtári tanácsos /Marburg/ vezetésével ezekre a kérdésekre ugyancsak létrehozott egy bizottságot, - 1,7 milliárd felvétel szükséges; ebből több mint 1 milliárd esnék pusztán a hírlapok filmezésére.

Nincsenek számadataink az olyan dokumentumokra vonatkozólag, mint amilyenek: a hivataloknak még nem levéltári jellegű iratanyaga, kataszteri és telekkönyvek, anyakönyvek, bűnügyi nyilvántartások, /szükség esetén egyesületek és cégek jegyzékei/, a szabadalmi hivatalok bizonylatai, az állami építészeti hivatalok tervrajzai, az államvasutak és posta igazgatóságának s a társadalombiztosításnak különösen fontos iratai, stb., stb. Éppen ilyen kevéssé mérték fel a gazdasági élet teljes iratmennyiségét, akár a magánüzemekről, akár a közületekről /pl. közüzemek/ legyen is szó. Az ebben a bekezdésben felsorolt dokumentumok, szemben a levéltárak és könyvtárak anyagával, élő iratanyagot alkotnak. Ez azt jelenti, hogy néhány esztendő leforgása alatt erős változásokon mehetnek át, ezért szabályos időközökben új meg új felvételeket kell eszközölni.

De nemcsak az írásos dokumentumok megóvásáról kell gondoskodnunk, hanem ugyanígy a képzőművészeti értékekről is, a muzeumok iparművészeti tárgyaitól kiindulva egészen az építészeti műalkotásokig. A fentiekhez hozzá kell még számítanunk a magántulajdonban levő oklevél- és könyvgyűjteményeket, valamint műkinőseket is.

Egészen futólagos szemügyrevétel eredményeként 9 milliárdban próbáljuk megadni a szükséges felvételek számát. Ezt a számot pusztán azért közöljük, hogy kitűnjék belőle, milyen irreális - nem akarunk súlyosabb jelzőt alkalmazni - lenne minden kísérlet, amely arra irányulna, hogy a szándékot fellobbanó lelkesedéssel rögtön tette is váltsa. Másrészt azonban a fontos levéltári anyagnak 1,7 milliárd felvételt igénylő mennyisége azt is mutatja, hogy - valamennyi eddig bekövetkezett katasztrófa ellenére is - még mindig mily hatalmas a kulturális örökségünk és hogy mennyire érdemes megóvására nagy és költséges erőfeszítéseket tennünk.

5. A megóvás céljából végzett filmzés költségei.

A Bad Honnef-ben tartott munkaértekezleteken az egyes "mikrofilm-felvételek" költségeit is igyekeztek megállapítani. Ezen a területen is kevesebb az ismert tényezők száma, mint az ismeretleneké. Amíg ui. a könyvek fényképezése folyamatosan dolgozó felvevőgépekkel történhetik, - és ha itt a méret meghatározása után kiszámítottuk az anyagszükségletet, ezt könnyen vonatkozásba hozhatjuk a munkaidővel, - addig a levéltári anyag már nem tesz lehetővé hasonló eljárást. Ennek előkészítése, majd újbóli elrakása is általában több időt igényel, mint maga a felvétel; azonkívül ehhez a munkához szakképzett levéltári munkások szükségesek. Ugyanezek a nehézségek mutatkoznak a muzeumokban és a hasonló gyűjteményekben, így pl. a képtárban, főleg a felvételek terén. A költségeket ezért minden egyes terület számára külön-külön kell megállapítanunk.

Az idevágó előmunkálatokat itt is a levéltárosok végezték el legalaposabban. Bad Honnefben a Német Fényképészeti Társaságnak és a fényképészeti ipar vezető cégeinek segítségével hét pfennigre kalkulálták ki egy kisfilm-felvétel költségét /ebben minden mellékes személyi és dologi kiadás is benne foglaltatik/. Ezt az összeget igazolták azok a magyarországi fényképezési munkálatok, amelyeket pl. a müncheni Állami Főlevéltár és a hamburgi Állami Levéltár végzett. Közben sikerült azt is kiszámítani, hogy egy "felvevő brigád", vagyis a legkisebb, modern felszereléssel ellátott felvevő-csoport a levéltárak különleges körülményei között évente 1,0-1,3 millió felvételt tud készíteni. Ennek azonban az a feltétele, hogy a csoport időnként az előkészített anyag mértékéhez képest más-más

levéltárba tegye át munkahelyét; így ui. el tudja kerülni üres járatok közbeékelődését.

A Bad Honnefben 1956-ban tartott értekezleten a levéltárosok a védőintézkedések programjába csak az I.sürgősségi fokot vették fel, s a szükségletet maximálisan 600,000.000 felvételben adták meg. Ez végső esetben 60 brigádot jelentens 10 éven keresztül, költségben pedig évi 4,2 milliárd DM-ot /összesen 600-szor 70,000 DM = 42,000.000 DM-ot/. Ez az összeg beleillészhetőnek látszik egy olyan általános légoltalmi terv keretébe, amelyre az Első Törvény végrehajtásának első három évére kerekén 1.200 milliárd DM-ot irányoztak elő.

Félreértések elkerülése végett meg kell mondanunk, hogy ehhez az áttekinthető feladathoz sem lehet "hebe-hurgyán", rögtön hozzákezdeni. A Szövetségi Köztársaság és a tartományok levéltári előadójának stb. 8.konferenciája 1957.febr.1-én azzal a kéréssel fordult a szövetségi belügyminiszterhez, hogy biztosítsa a költségeket egy próba-felvevőcsoport munkába állításához. Az első két évben tehát viszonylag csakélyek lennének a kiadások. Arra is megvan a remény, hogy egyrészt a rendszeres próbafelvételek tapasztalatai alapján, másrészt a filmanyag folyamatos finomodása folytán, - hiszen erre irányul a fényképészeti ipar törekvése, - további olcsóbbodás fog bekövetkezni, illetve hogy majd lehetővé válik a végrehajtás idejének legcsökkentése.

A többi területre vonatkozólag még nem tehetünk hasonló, konkrét jellegű megállapításokat. A könyvtárosok 1956.márciusában ugyancsak 600 millió oldalra csökkentették - sürgős felvétel - szükségletüket. Mivel itt a dokumentumok tekintetében - amennyiben könyvekről van szó - lényegesen kedvezőbbek a viszonyok, remélhetjük, hogy az oldalanként hozzávetőlegesen tervezett 5 pfennig költséget nem fogják tallózni. Ez 30 millió DM-ot eredményezne; tíz esztendőre elosztva ez is elviselhető összeg.

6. A költségek előteremtése.

A magántulajdonban levő dokumentumok megővéséhez az állam csak ott tud hozzájárulást biztosítani, ahol közérdekről van szó /mágnműgyűjtemények és hasonlók/. Ennek következtében a gazdasági természetű dokumentumok tulajdonos rézáznak védelméről maguknak a vállalatoknak kell gondoskodniuk. Viszont annyiban mégis remélhető az állam pénzügyi köz-

remüködése, hogy a megóvás céljából történő filmezéssel összefüggő kérdésekben adókedvezményt fog nyújtani.

A szövetségi belügyminiszter már kidolgozott egy törvénytervezetet: "Törvénytervezet a polgári légoltalom terén teendő intézkedésekről" /Bundestagsdrucksache 1978/; ezt a törvényhozó testületek el is fogadták. Ez a tervezet azonban nem tartalmaz rendelkezéseket a művelődési javak védelméről. A két honnafi értekezletnek a annak eredményeképpen, hogy azon sikerült tekintélyes képviselők közreműködését megnyernünk a kulturális javak védelmére, biztosítani tudtuk, hogy a szövetségi belügyminisztériumban egyrészt a légoltalmi osztály, másrészt a tanácskozásba már ezuttal bevont kulturális osztály, együttműködésben a cikk szerzője által képviselt "honnafi munkaközösséggel", olyan új szövegezési javaslatokat dolgozhatott ki, amelyek a lehetőséghez képest megfelelnek a munkaközösség igényeinek.

Azáltal, hogy ezek a javaslatok bekerülnek a törvénybe, a művelődési javak is ugyanolyan pénzügyi előnyökben részesülnek, mint pl. a légoltalmi építkezések vagy a gyógyszerkészletek; vagyis: a művelődési javak megóvási költségeit közpénzből fogják fedezni, mégpedig a végső döntés szerint oly módon, hogy a költségek 100 %-át a szövetségi költségvetés vállalja magára.

A megfelelő szakasz /Ve/ szövege a következő:

"A művelődési javak megóvása.

27.b.§./1/ Az egyes tartományok a fontos művelődési javak megóvása végett kötelesek megtenni mindazokat az előkészítő intézkedéseket, amelyekre légoltalmi szempontból szükség van. /2 területen az intézkedések közé beletartozik a dokumentumok "tartalmi és alakai" biztosítása is./ Azoknál a művelődési javaknál, amelyek a Szövetségi Köztársaság tulajdonában vannak, ez a kötelezettség a szövetségi kormányra hárul.

/2/ Ezen intézkedések körét és végrehajtását a szövetségi belügyminiszter végrehajtási utasításokkal fogja szabályozni."

Valamennyi résztvevő egyetértésével lemondtak arról, hogy külön-külön felsorolják mindazokat a dokumentumokat, amelyek a jogbiztonságot szolgálják. A birodalmi igazságügyminiszter és a tartományi igazságügyminiszterek elkerülhetetlen bevonása ugyanis további idővesztést eredményezett volna. Anélkül, hogy elébe vágának a már végső for-

májában előkészített /második/ légtalmi törvény szabályozásának, megállapíthatjuk, hogy a "művelődési javak" fogalma magában foglalja valamennyi történelmi, művelődéstörténeti és társadalomtudományi szempontból fontos dokumentumot. Ezáltal a légtalmi munka ki fog terjedni a fontos jogi irományokra, a kataszteri könyvekre, az egyházi és állami anyakönyvekre, a népszámlálási adatanyagra, stb.

A szóbanforgó különleges célra a törvény nem irányoz elő meghatározott összeget. A tanácskozásokon két-három millió DM-ot vettek számításba kísérleti célokra s arra, hogy a különféle területeken a filmrevétel stb. megindulhasson. Minthogy az alapelvek és a végrehajtási utasítások kidolgozásában résztvettek mindazok a tartományok, amelyek az érdekelt intézmények javarésze tekintetében illetékesek, az adóbevételeikből fedezett fenti összegek gazdaságos felhasználása biztosítottnak látszik. Ugyanerre a célra szolgál az a szakértő bizottság is, amelyet a szövetségi belügyminiszter 1957. februárjában hozott létre.

7. A feladat gyakorlati megvalósítása.

Valamennyi szakértői megbeszélésen az a vélemény alakult ki, hogy a fotómásolás útján történő mentési program racionális végrehajtására mozgó felvevő-brigádokat kell alakítani. A tervek szerint ezek mindegyike két fényképészből állna, akik 16 és 35 mm film-méretű, folyamatos felvevőgéppel dolgoznak s motorizálva vannak. Feladatuk, hogy egy bizonyos terület levéltáraiban és könyvtáraiban a munka esedékességéhez mérten elkészítsék a felvételeket. A filmezendő anyag elkészítése és elrakása a felvétel munkájától függetlenül történik. A filmek előhívása kb. 6-6 brigádonként központilag és automatizáltan megy végbe. A muzeumok stb. számára még nem dolgoztak ki részletes megfelelő szabályokat.

Azual a kérdéssel, hogy a lebonyolítás házi kezelésben, magáncégek útján, vagy vegyes vállalkozás formájában történjék-e, a szakértőknek nem kellett foglalkozniuk. Ezért a költségszámításokban minden lehetséges költségtényezőre ki kellett terjeszkedniük.

Azok a követelmények, amelyeket a felvevő- és másolóberendezésekkel, a negatívanyaggal, ugyszintén a fényképészek képzettségével szemben támasztunk, igen nagyok. A német fényképészeti ipar időközben fel-

dolgozta azokat a tapasztalatokat, amelyek a hasonló /bár kisebb/ külföldi vállalkozásokból hasznosíthatók...

A Német Dokumentációs Társaság /éppenugy, mint a Német Fényképezeti Társaság s különösen ennek reprográfiai szakosztálya/ előtt most tág tér nyílik meg több vonatkozásban. A feladatok egyaránt jelentkeznek az utánpótlás képzése, a technikai segédeszközök tökéletesítése terén, a konzerválást, osztályozást illető intézkedésekben és minden egyéb tervezésben. Hiszen, feltételezve a program zavartalan lebonyolítását, a felvételek milliárdjairól lesz szó, ahol maga a felvétel és előhívás csak a legelső lépést jelenti. További problémákat vet fel a negatívok elhelyezésének módja, - védelmük sok évtizeden át mindenfajta éghajlati és egyéb ártalmas behatásokkal szemben, - a fontos dokumentumok lemásolása különösen ellenállóképes alapra és fedőrétegre. A rendezés problémája bizonyára a legnehezebbek közé fog tartozni; mert az egész munka sikere attól függ, hogy minden felvételt bármikor, még katasztrófa alkalmával vagy után is, gyorsan meg lehessen találni. Az olvasó- és nagyítókészülékek teljesítőképességét ugyancsak fokozni kell és ezeket készenlétbe is kell helyezni.

.....

Hogy a nagy feladatot hozzá méltó siker követi-e majd, az természetesen kívül esik a Német Dokumentációs Társaság adottságain. De amint a kis óvópince megépítése már optimizmusra hangolhatja az egész ház lakóit, ugyanugy megkönnyebbülést érezhetnek mindazok, akik szívükön viselik kulturális örökségünk megtartását, ha azt látják, hogy bár először szerényen, később azonban mind nagyobb számban mégis megindul az oklevelek és más emlékek megóvása, "tartalmukban és alakjukban" egyaránt. Ha azután egyszer unokáink azt állapítják meg, hogy mindez felesleges volt, mert az emberiség 1957 óta lemondott a háboruról, akkor bizonyára azt az időt és pénzt is meg fogják majd nekünk bocsájtani, amit erre a célra áldoztunk.

- Nachrichten für Dokumentation, 1957. 2.sz. 65-67.l.

"

1957. 3.sz. 116., 118.l.